

THEOLOGIA SYSTEMATICA

Kozák Péter*

Bicske

Paul Tillich és a reformátori megigazulástan

1. A reformátori megigazulástan konstitutív elemei

1.1. *Justitia Christi aliena*

A reformátori megigazulástan első pillére az a tökéletes igazság, amelyet Krisztus az Isten törvényének való tökéletes engedelmségével tanúsított.¹ Isten Fia emberként tökéletesen és teljes élete során szerette mennyei Atyját és az embereket, és ezzel maradéktalanul betöltötte a törvényt. Ez rajtunk kívül álló, történelmi tény. Jézusnak ez a teljes engedelmsége az ő „igazságát” jelenti, amelyet Isten hit által tulajdonít a keresztyén embereknek. Ennek klaszszikus igehelye a Róm 5,19b: *az egynek engedelmsége által sokan lesznek igazakká.* Ennek gondolatnak egyik éltető előfeltétele, hogy csak arra az emberre mondhatjuk, hogy „igaz”, aki tökéletesen megfelel a törvénynek, azaz minden követelményének hiánytalanul eleget tesz. Ilyen ember pedig csak egyetlenegy van: maga Krisztus. A Szent Isten nem elégedett azzal, ha valaki csak részlegesen engedelmeskedik neki. Isten Fia viszont éppen azért vette magára az emberi természetet, és engedelmeskedett a kereszthalálig, hogy legalább egyetlen ember legyen közöttünk, aki olyan, amilyennek Isten eredetileg eltervezte: teljesen engedelmes az Úrnak. Ennek „negatív” megfogalmazása Jézus büntelensége. Erre utaló bibliai szakaszok: 1Kor 5,21; Zsid 4,15; 1Pt 2,22 stb.

A Krisztus igazságának nekünk ajándékozását emeli ki a híres lutheri kifejezés is: *iustitia Christi aliena*. A keresztyén ember igazsága „idegen” igazság, mert ez egyáltalán nem a bűnös ember saját teljesítményén, életén, személyén alapszik, hanem valaki másén, a Megváltó Krisztusén.

* Kozák Péter (Budapest, 1981) az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának filozófia szakán szerezte első diplomáját (2008), teológiai tanulmányait pedig a Károli Gáspár Református Egyetem Hittudományi Karán végezte, és 2014 őszétől ugyanitt nyert felvételt a doktori iskola rendszeres teológiai alaprogramjába. Témavezetője dr. Bogárdi Szabó István. Doktori témája: a szabadság keresztyén teológiája. 2015 őszétől egy tanévet tanult és kutatót Belfastban, a Union Theological College-ban. Jelenleg az abszolutóriumra előtt álló doktorandusz-hallgató.

¹ Ld. *Institutio* III. 17,2–3. Kálvin János: *Institutio Chirtianae Religionis. A keresztyén vallás rendszere 1559. I.* Református Egyházi Könyvtár, Új folyam 7/1. Ford. Buzogány Dezső. Magyarországi Református Egyház Kálvin János Kiadója, Budapest 2014, 400.

„Ezért áll biztos alapokon a mi teológiánk; elragad minket önmagunktól, és magunkon kívülre helyez úgy, hogy nem a saját erőnkre, lelkiismeretünkre, tapasztalatunkra, személyünkre vagy cselekedeteinkre támaszkodunk, hanem arra, ami rajtunk kívül van, azaz Isten ígéretére és igazságára, amely nem csalhat meg.”²

1.2. *Krisztus helyettes engesztelő áldozat*

A második pillér Jézus helyettesítő áldozata. Az emberiség elkövetett vétkeinek büntetését, az isteni haragot és ítéletet Krisztus vette magára a kereszten. Ez szintén befejezett, történelmi tény. Ennek előfeltétele egyébként Jézus bűntelensége, amire a *Heidelbergi Káté* 16. kérdés-felelete is olyan frappánsan rámutat:

„Miért kell valóságos és igaz embernek lennie?

Azért, mert Isten igazsága azt kívánja, hogy ugyanaz az emberi természet tegyen eleget a bűnért, amely a bűnt elkövette; márpedig *aki maga bűnös, másokért eleget nem tehet.*”³

A kereszthalál értelme a reformátorok szerint Isten haragjának kiengesztelése.⁴ A helyettesítést tanító bibliai szakaszok: Jn 1,29; Róm 3,24-25; Róm 4,25; Zsid 2,17; Zsid 10,12; 1Jn 2,2 stb. Az újszövetségi szerzők a názareti Jézussal azonosították az Ézs 53-ban megrajzolt és titokzatos Szervedő Szolgát (ld. pl. 1Pt 2,24). A helyettesítés gondolata tehát kettős: egyrészt Krisztus helyettünk tökéletesen engedelmes volt, mert mi erre nem vagyunk képesek; másrészt helyettünk hordozta el Isten bűn elleni haragját és kárhozató ítéletét, hogy nekünk ne kelljen elhordoznunk ezt. Ő érdemelte meg helyettünk az üdvösséget, és kegyelemből nekünk ajándékozza azt.

1.3. *Unio Mystica cum Christo – „boldog csere”*

Az *Institutio* III. 1-ben Kálvin János a következő szavakkal nyitja meg a megszentelődésről szóló tanítást:

„[...] amíg nincs bennünk Krisztus, és mi el vagyunk választva tőle, fölösleges és jelentéktelen ránk nézve az emberi nem megváltásáért vállalt szenvedése és munkája. Szükséges tehát, hogy miénk legyen, és bennünk lakozzon, hogy közölhesse velünk mindazt, amit az Atyától kapott.”⁵

Ez a Krisztussal való egyesülés elengedhetetlen az ember megigazulásához. Luther Márton 1514-ben erre a Jézus Krisztushoz szóló imádságra bátorította Georg Spenleint:

² Gritsch, Eric W.: *Isten udvari bolondja*. Luther Kiadó, Budapest 2006, 237.

³ Victor János (szerk.): *I. A Heidelbergi Káté. II. A második helvét hitvallás*. A Magyarországi Református Egyház hitvallási iratai. Magyarországi Református Egyház Kálvin János Kiadója, Budapest 1999, 45. (A *dólt* kiemelés tőlem.)

⁴ Ld. *Institutio* II. 16,4–7. Kálvin János: *i. m.* 383–387.

⁵ Ld. *Institutio* III. 1,1. Kálvin János: *i. m.* 407.

„Te magadra vetted, ami az enyém, és nekem adtad, ami a tiéd. Ami nem voltál, azt vetted magadra, és nekem adtad azt, ami nem voltam.”⁶

Amikor az ember Krisztussal egyesül hit által, „javaik” közös tulajdonná lesznek, mint a házasságban: a hívő vétkei Jézusé, Krisztus igazsága, fiúi státusza, Szentlelke, örök élete pedig az emberé lesz.

„[A hit ajándéka] [...] a lelket egybeköti Krisztussal, mint mennyasszonyt a vőlegénnyel, úgyszólván [...] Krisztus és a lélek egy testté lesz.”⁷

Vajta Vilmos ezt írja erről:

„Ez [...] a szent javakban való részesedés (*participatio*), amelyet Luther más alkalommal »boldog cserének« (*fröhlich wechsel, eyn fröhliche wirtschaft, mirabile commercium*) nevez. Mindez ugyanis a Krisztussal egyesülő lélek misztériuma, mint mennyasszony és vőlegény.”⁸

A „boldog cseré” klasszikus igehelye a 2Kor 5,21. Nem elégséges tehát az, amit Krisztus a történelemben elvégzett, hanem a megváltást a Szentlélek alkalmazzza is azokra, akik hisznek. A „boldog cserében” Krisztus igazsága a hívőé lesz, annak bűnei pedig Jézusé.

1.4. *Sola fide*

A reformátorok nem győzték hangsúlyozni a semi-pelagiánus középkori teológiával szemben a *sola fide* elvet. Egyedül hit által a jó cselekedeteitől függetlenül igazul meg az ember Isten előtt.⁹

Luther forradalmi meglátása szerint a cselekedet azért nem lehet megigazulásunk része, mert ahhoz, hogy jót cselekedjünk, már eleve igaz emberként és tiszta szívvel kell állnunk Isten előtt. Nem a jó tettek eredményezik az ember megigazulását, hanem az ember kegyelemből való megigazulása vezet olyan élethez, amely tetszik az Istennek. A lelkiismeret kizárólag a kegyelmet megragadó hit által szabadul fel teljesen Isten kárhozható ítélete alól, és ebből a felszabadulásból származhat olyan őszinte szeretet, amely a jó cselekedetet *jóvá* teszi. A *sola fide* elvet három igeszakasz tárgyalja a legrészletesebben: Róm 4,1–25; 10,1–13; Gal 3,1–14.

⁶ Luther Márton: 11. Georg Spennleinnek (Memmingenben). In: Csepregi Zoltán (szerk.): *Luther válogatott művei 7. Levelek*. Luther Kiadó, Budapest 2013, 46.

⁷ Luther Márton: *Értekezés a keresztyén ember szabadságáról*. In: *Luther Márton négy hitvallása. A keresztyén ember szabadságáról. A Kis Káté. A Nagy Káté. A keresztyén hit főtételei*. A szöveget latin eredetű fordította és sajtó alá rendezte Pröhle Károly. Magyarországi Evangélikus Egyház Sajtóosztálya, Budapest 1996, 42.

⁸ Vajta Vilmos: *Communio. Krisztus és a szentek közössége Luther teológiájában*. Magyar Luther Könyvek 1. Magyarországi Luther Szövetség, Budapest 1993, 28.

⁹ Ld. *Institutio* III. 11,13–20. Kálvin János: *i. m.* 562–568.

1.5. Még a hit sem érdem

Arról sem szabad megfeledkezünk, hogy maga a hit sem „érdem”, amint azt a Heidelbergi Káté 61. kérdés-feleletében is olvashatjuk: „Nem mintha hitem érdeméért volnék kedves Isten előtt [...]”¹⁰ Az ember üdvössége olyannyira nem a bűnös ember érdeme, hogy még a hite sem érdem: az is csak közvetíti a kegyelmet, s nem megérdemli. A keresztyén ember még a hitével sem dicsekedhet, hanem üdvösségét illetően minden tekintetben – beleértve még a hitét is – egyedül Istennek kell megadnia a dicsőséget. Arról, hogy még a hit is Isten munkája az emberben, a következő igei szakaszok beszélnek: Jn 15,16; 1Kor 1,30–31; Ef 2,8–9.

1.6. A hit igaz ismeret is

A reformátori teológia ragaszkodik ahhoz, hogy csak azok igazulhatnak meg Isten előtt, akik tudatosan hisznek Istennek azon Szentírásban adott kijelentésében, hogy tudniillik Jézus Krisztus a testté lett Ige. A helyes ismeret és a szívbéli bizalom elválaszthatatlanul összetartoznak az igaz hitben. Nincs olyan, hogy valaki „megigazult”, vagyis keresztyén, de nem hisz abban a názáreti Jézusban, aki egyszülött Istenként a bűneinkért meghalt a kereszten, és valóságosan feltámadt testben a történelmi idő egyik pontján. Az „anonim keresztyénség” koncepciója vagy bármely változata idegen a reformátoroktól. Más vallású emberekéről vagy az ateistákról nem mondható el, hogy kapták Isten Lelkének ajándékát, ugyanis ha megkapták volna, akkor tudatosan eljutottak volna Jézusba vetett hitre, a megváltás örömhírére, és elfogadnák a Bibliát Isten Igéjének stb. Akikben pedig Isten Lelke feltételezhetően „előzetesen” munkálkodik, azok előbb-utóbb meg is térnek az apostoli hithez. A keresztyénség lényege az, amit Jézus tett a kereszten értünk, s erről csak a keresztyén bizonyágtétel tanúskodik, a többi vallás pedig nem: a krisztusi megváltásban tudatosan kell hinni ahhoz, hogy érvényes legyen ránk. Tehát csak az az ember igaz Isten előtt, aki Jézusban hisz, mégpedig úgy, ahogyan a története előttünk van az újszövetségi evangéliumokban és az apostoli bizonyágtételben. Nem hihet az, aki nem ismer, s aki nem hisz, még mindig a bűnében van Isten előtt. A keresztyén hit tudatos mivoltáról a következő szentírási szakaszok szólnak: Róm 10,14–17; 1Kor 15,1–8.

1.7. A megigazulás forenzikusága

A reformátorok a megigazulást *forenzikusan* értik, azaz „bíróági” kontextusba helyezik. A *instifíción* nem az ember belső megváltozását kell értenünk, hanem Isten azon bírói döntését, hogy nem elítéli, hanem felmenti a bűnös embert Krisztusban. Minden vád és bűnösség eltöröltetett Jézus kereszthalála és

¹⁰ Victor János: *i. m.* 57.

feltámadása által. Pál apostol rómaiakhoz írott levelében a következők utalnak a δικαιοσύνη forenzikus jelentésárnyalatára:

1. a „nincs mentségük” kifejezés többszöri előfordulása az ember bűnösségének tárgyalása során (1,20; 2,1), amely bírósági helyzetet feltételez¹¹ (a hívő embert ezzel szemben tekinthetjük kegyelemből igaznak, azaz „ártatlan”-nak);
2. a 2,13-ban a δικαιωθήσονται („fognak megigazíttatni”) gyakorlatilag a vers elején megjelenő δίκαιοι παρὰ [τῷ] θεῷ („igazak Isten előtt”) szinonimája;¹²
3. a többszöri utalás az ítélet napjára, ahol Isten, sőt Krisztus is bíróként jelenik meg (2,5; 2,16; 3,6–7);
4. az igazság ellentéte a „kárhóztató ítélet” (8,1: κατὰκριμα; 8,34: κατακρίνω);
5. az ἐγκαλέω ige használata a 8,33-ban (Ki vádolná Isten választottait?) szintén jogi/bírósági kategória, amellyel szemben Isten megigazító tette áll.

1.8. *Imputatio, nem pedig infusio*

A reformátori megigazulástan számára alapvető kérdés volt az *imputatio* megkülönböztetése az *infusió*tól. Az utóbbi azt jelenti, hogy Isten igazsága „beleömlik” a keresztyén ember lelkébe, s ezzel magával vonja az emberi lélek folyamatos megtisztulását is. Ezzel szemben az *imputatio* azt hangsúlyozza, hogy a megigazulás egy *státusz*, és olyan, mint egy ruha, amit felölt az ember. Az Úristen Krisztus igazságát tulajdonítja nekünk, vagyis az ő tökéletes engedelmességét „számítja be” minden megtérő hívőnek, s ezért tökéletesen igaznak *tekinti* őket. Ez az igazság a hívők Isten előtti helyzetéről beszél, s nem arról, hogy a szívbeli állapotuk milyen szent, vagy mennyire tiszta. Az igazság „beszámításáról” Pál apostol ír a legrészletesebben Ábrahám példáján keresztül a Róm 4-ben.

1.9. *A megigazulás és a megszentelődés éles megkülönböztetése*

Az előző ponttal szorosan összefügg, hogy a reformátorok élesen megkülönböztették a megigazulást a megszentelődéstől. A *instificatio* dogmatikai értelemben azt jelenti, hogy Isten minden Krisztusban hívő embert igaznak nyilvánít, és semmi többet ennél. Ettől azonban elválaszthatatlan a Szentlélek ajándéka, aki szív szerint folyamatosan szenteli meg, tisztítja meg a megtérő ember életét. Ez a distinkció, akárcsak az előző is, azért volt olyan fontos a reformátorok számára, hogy a hívő lelkiismerete ne ingadozzék Isten előtti igazságát és az ő atyai elfogadását illetően. Amennyiben Isten igazsága „beleömlik” az emberi lélekbe, ami nyilvánvalóan csak részleges lehet, akkor a hívő teljesen bizonytalan az Úr tetszése felől, és legfeljebb egy részleges elfogadottságot élhet át. Ugyanígy ha a megigazulás és a megszentelődés tulajdonképpen egy, akkor amennyire meg-

¹¹ Osborne, Grant R.: *Romans*. Inter-Varsity Press, Leicester, England 2004, 48.

¹² Murray, John: *The Epistle to the Romans*. Wm. B. Eerdmans Publishing Co., Grand Rapids, Michigan 1977, 72.

szentelődött az ember, olyan mértékben igaz is, s mivel a hívő megvalósuló szentsége mindig csak rész szerinti, így az Isten előtti igazsága is csak rész szerinti lehetne. Ez olyan bizonytalanságot eredményez, amely megrendít minden őszintén hívő embert. A reformátori koncepciónak tehát két előnye van:

1. a hívő ember tökéletes igazságát állítja Krisztusban, amely így szilárd üdvbizonyosságot tud nyújtani számára;
2. mivel a megigazulást nem választja el Isten Lelkének megszentelő munkájától, ezért nem vádolható antinomizmussal, vagyis azzal, hogy nem számítana az Isten iránt tanúsított engedelmesség.

A megigazulás és a megszentelődés elválaszthatatlan egymástól, viszont e két tőn radikálisan más koncepciót/valóságot kell értenünk.

1.10. *Simul iustus et peccator*

Luther Márton híres kifejezése szerint a Krisztusban hívő ember *simul iustus et peccator*. De mit is értett pontosan azon, hogy „egyszerre igaz és bűnös”?

Először is fontos felhívni a figyelmet arra, hogy ez a tétel nem érvényes kivétel nélkül minden emberre, hanem csak és kizárólag azokra, akik hittel befogadták Jézust Krisztust Megváltójukként. Másodsor: a kifejezés még sugallni sem akarja azt, hogy a hívő ember *félíg* igaz és *félíg* bűnös. Luther megigazulástana teljes és tökéletes igazságot ígér az embernek Krisztusban. Viszont ha ezt el is fogadja, élete végéig számolnia kell bűnös természetének teljes romlottságával. Az ember romlottsága nem tudja „bemocskolni” Krisztus igazságát, ezért a hívő ember tökéletesen igaz státuszban van *coram Deo*, ugyanakkor Isten igazsága nem csökkenti a „felére” az ember romlottságát és a belőle fakadó kísértéseket. Az az ember, aki hit által egyesült Krisztussal, *de jure* teljesen igaz, *de facto* viszont bűnös marad természete szerint. Isten kegyelméből a Szentlélek munkája mindenképpen hoz ugyan valódi változást a hívő életébe, tudniillik a megszentelődést, de ez nem változtat a fenti elv érvényességén.

1.11. *A megigazulás mint egzisztenciális élmény*

Luther Márton a törvény megfélemlítő, kárhoztató munkájától szenvedett évekig a wittenbergi Ágoston-rendi kolostorban. A fordulat akkor következett be életében, amikor rádöbbsent a Róm 1,16–17-ben olvasható „Isten igazsága” kifejezés valódi értelmére. Ezáltal azonban egy szinte leírhatatlan „egzisztenciális élményben” volt része, amelyet így írt le:

„Ekkor Isten igazságát úgy kezdtem értelmezni, mint azt az igazságot, melyben az igaz ember Isten ajándékozása folytán él, mégpedig hitből. Most kezdtem megérteni, hogy ennek az igének az evangéliumban Isten igazsága jelentetik ki, az az értelme, hogy ti. ez az igazság elfogadott (passiv) igazság, amellyel minket a kegyelmes Isten igazzá tesz hit által, amint megíratott: »Az igaz ember hitből él.« *Ekkor úgy éreztem, mintha teljesen újjászülettem volna, s mintha tárt kapukon át*

*magába az Édenkertbe léptem volna be. Erre előttem az egész Szentírás más értelmet nyert.*¹³

A reformátori megigazulástan tehát nem nélkülözi az egzisztenciális elemet sem, tudniillik nem valami rideg tanról van szó, hanem egy olyan üzenetről, amely velejéig rázza meg és formálja át az ember teljes egzisztenciáját.

1.12. *Adoptio*

A reformátori teológia természetesen nemcsak a *iustificatiót* tanította, hanem azt is, hogy Isten ennek alapján fogadja a hívőket tulajdon gyermekeivé, azaz befogadja *szeretett családjába*. Az *adoptio* olyan további elem, ami ellensúlyozza a megigazulás jogi, s éppen ezért meglehetősen érzelemmentesnek tűnő valóságát. A hívő átélheti Isten elfogadását, hogy Krisztusban a gyermekének tekinti, ő pedig mennyei Atyjának szólíthatja meg Istent. Isten elfogadása tehát több, mint jogi felmentés, hogy tudniillik ő befogadja a hívő embert a Szentháromság és az egyház nagy családjába.

„Mi tehát más valakinek az igazságát kapjuk ajándékba tulajdonul, hogy a saját igazságunkká válva, Isten kedvét találja bennünk, *édes gyermekei, örökösei legyünk.*”¹⁴

2. Paul Tillich viszonya a reformátori megigazulástanhoz

2.1–3.

Paul Tillich szótériológiájában az egyik döntő elem a helyettesítés tagadása, amelynek számos fontos következménye van teológiájában. Először is, Krisztus mint Isten és ember közötti közbenjáró nem olyan „harmadik valóság”, amelyre mind Istennek, mind az embernek szüksége lenne a kijelentés és a megbékélés elérése céljából.¹⁵ Elutasítja Anselmus objektív típusú, a *Cur Deus homo?* című munkájában kifejtett megbékéléstanát, ugyanis véleménye szerint azt a középkori jogfelfogás és a bűn mennyiségi szemlélete terheli meg.¹⁶ Jézus nem azért halt meg, hogy a bűn büntetését vegye magára, hanem azért, hogy az elidegenedés következményeit, azaz a *szenvedést* hordozza el. Kereszthalála nem engesztelő áldozat, nem Isten bűn feletti ítéletének magára vétele, hanem az ő önfeláldozásának végső beteljesedése. Azzal, hogy magára vette a szenvedést, nem

¹³ Virág Jenő: *Dr. Luther Márton önmagáról*. Ordass Lajos Baráti Kör, Veszprém 1988, 74. (A *dőlt* kiemelés tőlem.)

¹⁴ Luther Márton: *Jer, örvendjünk, keresztyének! Luther írásaiból mindennapi ábítatra*. Összeállította D. Karl Witte. Fordította Szabó József. Luther Kiadó, Budapest 2011, 169. (A *dőlt* kiemelés tőlem.)

¹⁵ Tillich, Paul: *Rendszeres teológia*. Ford. Szabó István. Osiris Kiadó, Budapest 1996, 360.

¹⁶ Uo. 362.

helyettesítette az embert, hiszen a szenvedésben nem is helyettesítheti. Az isteni szenvedés nem helyettesítés, hanem „szabad részesedés”.¹⁷

Krisztus hagyományos hármasságát is elutasítja, mert megítélése szerint Krisztus léte és munkája nem különböztethető meg egymástól, ezért aztán a hagyományos főpapi tisztet is mellőzi, amely hagyományosan arról szól a protestáns teológiában, hogy Jézus *az ő vérével vásárolta meg* Isten népének tagjait minden nemzetből. (Jel 5,9) Tillich *instificatio*-konceptiójából tehát teljesen hiányzik a reformátori megigazulástan történelmi alapja, Krisztus igazsága és az isteni haragban és ítéletben minket helyettesítő áldozata.¹⁸

Ebből következően a „boldog csere” gondolata is elmarad: bűneink nem tulajdonítanak Jézusnak, igazsága pedig nem számíttatik be nekünk. Tillich teológiájában nincs értelme az olyan kifejezéseknek, mint például „Jézus kifizette bűneink tartozását”, vagy „Krisztus *értem* halt meg a kereszten”. Az ő krisztológiája szerint Jézus nem tett semmit *értünk*, hanem ő az „Új Lét”, az „Üdvösség” mint gyógyulás kritériuma.

„Ha ő az Üdvözítő, mit jelent az ő üdvözítő munkája? A válasz nem az, hogy rajta kívül nincs üdvözítő erő. A válasz az, hogy ő a kritériuma minden gyógyító és üdvözítő erőnek.”¹⁹

Tillich így határozza meg a megigazulást mint objektív eseményt:

„A Megigazulás szó szerint azt jelenti, »igazzá tenni«, vagyis azzá tenni az embert, *ami lényegileg ő*, és amitől elidegenedett.”²⁰

Ez akár a *megszentelődés* definíciója is lehetne mind Tillichnél, mind a reformátoroknál. Azonban a reformátori megigazulástan szerint a *instificatio* azt jelenti, hogy Isten a Krisztus igazságát tulajdonítja a hívő embernek, amely egyébként tényleg azt fejezi ki, hogy az embernek milyennek kellene lennie: tökéletesen igaznak. Tillich átugorja ezt a „lépcsőfokot”, és Krisztus engedelmességétől függetlenül képzei el az ember megigazulását. Ebből is kitűnik, hogyan változtatja meg a Közbenjáró fogalmát. Nála nincs értelme azt mondani: „Krisztus az én igazságom Isten előtt.” Krisztus aktív engedelmességét az ő teljes önfeladása helyettesíti.²¹

2.4–5.

A megigazulást tekintve Paul Tillich határozottan kiáll a *sola fide* és „a hit nem érdem” elvek mellett. Az ember nem a hittel érdemli ki a megigazulást, hanem a hit pusztán az a „csatorna”, amelyen keresztül Isten kegyelme eljut

¹⁷ Tillich, Paul: *Rendszerezés teológia*, 364.

¹⁸ Uo. 159.

¹⁹ Uo. 359.

²⁰ Uo. 366.

²¹ Killen, R. Allan: *The Ontological Theology of Paul Tillich*. J. H. KOK N. V., Kampen 1956, 160.

hozzá. A hit nem az ember „cselekedete”, amellyel megszerzi Isten elfogadását.²² A hit a „Lelki Jelenlét” átformáló erejének gyümölcse, az ember szabadon és teljes egzisztenciájával hisz, ennek ellenére nem „cselekedet”, hanem éppen annak eredménye, hogy valakit megragad az „Új Lét”.

„A hit maga befogadó jellegében, gyakorlatilag teljesen passzív az isteni Lélekkel szemben.”²³

Tillich kimerítően részletezi az önüdvözítés zsákutcáját is, és ennek hat típusát különbözteti meg: a törvényeskedést, az aszkézist, illetve a misztikus, a sakramentális, a dogmatikus és az érzelmi utat. Mindegyikben közös, hogy egyfajta emberi teljesítmény lesz az üdvösségnek, vagyis az elidegenedettek közötti megbékélésnek az alapja. Ezek az utak azonban járhatatlanok. Az üdvösség csak a hiten keresztül érhető el az „Új Lét” erejében való részesedéssel.

2.6.

Paul Tillich így határozza meg a keresztyén hit tartalmát: „a hit a Krisztus Jézusban megnyilvánult „Új Lét” által megragadott létállapot”,²⁴ vagy „az isteni jelenlét által való megragadottság”.²⁵ Vagyis a reformátori és a Tillich szerinti hittartalom meglehetősen eltér egymástól. A reformátorok a bibliai kijelentés olyan tartalmi ismereteit érti rajta, mint például a Szentháromság, Jézus Krisztus kettős természete, Jézus bűneink ítéletét elhordozó kereszthalála és az ő testi feltámadásának tényyszerűsége stb. Tillichnél azonban az „Új Lét” nem kötődik ezekhez a hittartalmakhoz, és éppen ezért állíthatja azt, hogy az „Új Lét” ereje más vallásokban és szekuláris mozgalmakban is megjelenhet és munkálkodhat, sőt még azt is, hogy minden ember valamelyest részesedik az „Új Lét”-ben, azaz „van hite”.²⁶ Így Tillich szerint az ember hit általi megigazulásához sincs szükség olyan konkrét, keresztyén hittartalmakra, amelyek elengedhetetlenek a reformátori teológia szerint.

Az „Új Lét”-ben való részesedésnek három karakterisztikuma van, amelyek együtt az elidegenedés jellemzőinek az ellentétei: hit a hitetlenség helyett, megadás a gőg helyett, szeretet az érzékiesség helyett. Azonban Tillich koncepciójában ezek nem köthetők pusztán egyetlen valláshoz, így a keresztyénséghez sem. Isten megigazító kegyelme valamilyen mértékben minden egyes emberre vonatkozik, nincs kivétel, hiszen különböző mértékben ugyan, de minden ember részesedik az „Új Lét” erejében.

²² Tillich, Paul: *Rendszeres teológia*, 366–367.

²³ Uo. 466–467.

²⁴ Uo. 465.

²⁵ Uo. 366.

²⁶ Uo. 464.

2.7.

Tillich a megigazulás forenzikus dimenzióját is elveti. Ez egyenesen következik abból, hogy elhatárolódik az anselmusi koncepciótól is.²⁷ A forenzikus igaznak nyilvánítás helyett ő az „elfogadás” kifejezést használja, ugyanis ez illik a legjobban az egymástól elidegenedett emberek megbékéléséről szóló leírásához. A megigazulás az, hogy „Isten elfogadja azt, aki elfogadhatatlan”.²⁸ Tagadja, hogy Istenben ellentét lenne az ő megengesztelő szerete és az elégtételt kívánó igazsága között. Isten igazságosságát nem úgy értelmezi, hogy az a bűnös ember bűnösségének mértéke szerint kirótt büntetés, hanem az ő igazságossága az elidegenedés következményeiben, a szenvedésben tör felszínre, amelyben minden embernek része van. Ezeket Isten nem is törölheti el, mivel ez sértené az ő igazságosságát. Krisztus nem Isten igazságos ítéletét hordozza el a kereszten, hanem az elidegenedés negatív konzekvenciáit veszi magára, és ezzel békíti ki az embert Istennel. Ezek szerint Istennek nincs szüksége megbékélésre, hanem csak az embernek: neki kell újraegyesülnie az „önmaga-léttel”. A Paul Tillich szerinti *iustificatio* azt fejezi ki, hogy Isten kegyelemesen elvégzi ezt az újraegyesítést, és pedig úgy, hogy elfogadja azt, akit a hitetlensége és szeretetlensége miatt nem lehetne elfogadni.

2.8.

Tillich nem ismeri az *imputatio* fogalmát, ami egyenesen következik abból, hogy Isten nem Krisztus igazságát tulajdonítja az embernek. A megigazulás nem Isten színe előtti státusz, hanem az ember egzisztenciájában végbe menő megbékélés: elfogadja az isteni elfogadást, s ezáltal csökken a szorongása. Mivel a *iustificatio* a „Lelki Jelenlét” munkája, ezért ez a koncepció inkább hasonlít a középkori *infusio* gondolatához, mint a reformátori *imputatio*hoz, noha annak egy igazán modern kori átfogalmazása. Erre mutat a helyettesítéssel szemben képviselt részesedés fogalma is. Az „Új Lét”-ben való részesedés igazítja meg az embert, mivel akkor éli át egzisztenciálisan az elfogadottságát.

2.9.

Mindezek után már nem nehéz kitalálni, hogy Tillich közel sem tesz olyan éles különbséget a megigazulás és a megszentelődés között, mint ahogy azt a reformátorok tették. Írja is a *Rendszerez teológiájának* releváns szakaszában:

„Mint isteni cselekvés, az Újjászületés és a Megigazulás egyek. Mindkettő azt írja le, hogy az elidegenedettek újraegyesülnek.”²⁹

Ez a gondolat meglehetősen távol áll a reformátoroktól, akiknek az egyik forradalmi felfedezésük éppen az volt, hogy a *iustificatio* egy *coram Deo* státusz,

²⁷ Tillich, Paul: *Rendszerez teológia*, 366.

²⁸ Uo. 366.

²⁹ Uo. 367.

nem pedig egy belső folyamat. Minél inkább hatása alá kerül az ember az „Új Lét” erejének, annál inkább átéli az elfogadottságát hitben, megadásban és szeretetben. Tillich szerint tulajdonképpen nincs értelme különbséget tenni a megigazulás és a megszentelődés között. A helyettesítés és a *institia aliena* elvetése miatt Tillich teológiájában csak az ember egzisztenciálisan megélt, belső folyamata marad meg.

2.10.

Noha a *simul iustus et peccator* elvet Tillich is korszakalkotónak és a keresztyén teológia alapjának tartja, az eddig leírtak alapján is egyértelmű, hogy mennyire másként értelmezi azt, mint a reformátorok. Míg a reformátorok teológiájában a Krisztusban hívő ember státuszként tudhatja magáénak Jézus tökéletes engedelmességét (igazságát) is, addig Tillichnél a *iustus* semmi többet nem jelent az Isten kegyelmes elfogadásánál. Szerinte a *simul iustus et peccator* elvben pusztán az „annak ellenére” jelleg jelenik meg: noha az ember elfogadhatatlan, mégis megbékélhet, mert Isten elfogadja őt. A reformátori megigazulástan viszont sokkal többről beszél ezzel a princípiummal kapcsolatban, mint pusztán egy ilyen feszültségről.

Ugyanakkor az is kétséges, hogy a keresztyén ember elmondhatja-e magáról, hogy *teljesen* igaz Isten előtt. Tillich ugyanis a *Rendszerezés teológia* harmadik könyvében ezt írja:

„[...] egyetlen emberi lény sem állhat meg kétértelműség nélkül az ítélet egyik vagy másik oldalán.”³⁰

Értelmezésem szerint ez azt jelenti, hogy nincs az a hívő ember, aki kijelenthetné magáról, hogy *coram Deo* igaz, és igazsága tökéletes, s ezért nem fog az ítéltre menni. Ha valaki Krisztus tökéletes igazságát bírja, akkor ez szükségszerű. Paul Tillich koncepciójában azonban inkább arról van szó, hogy amennyiben az ember az „Új Lét” erejében részesült, annyiban elfogadható és igaz; ha pedig nem, akkor bűnös és ítélet alatt áll. Így viszont elfelejtethetjük Luther ilyen jellegű ujjongó szavait:

„[Isten] nem láthat rajtunk bűnt, noha telve vagyunk bűnnel, sőt csupa bűn vagyunk kívül-belül, testünkben és lelkünkben, tetőtől talpig. Hanem csak az ő szeretett Fia, a mi Urunk drága, értékes vérével látja, amellyel mi meghintettünk. Mert ez a vér az arany kegyelmi ruha, amelyet felöltöttünk, és amelyben Isten elé járulunk, úgyhogy ő semmi mást nem tud és nem is akar látni, mint minket az ő szeretett Fiának képében, telve igazságossággal, szentséggel, ártatlansággal.”³¹

³⁰ Tillich, Paul: *Rendszerezés teológia*, 659.

³¹ Luther Márton: *Mélysege és magassága. Ábítatok az év minden napjára*. Fordította Kiss Jenő. Koinónia, Kolozsvár 2010, 79.

Tillichnél Isten nem „Krisztusban látja” a hívőket, és nem tekinti őket teljesen igazaknak és ártatlanoknak. Akkor viszont a lelkiismeretünk békessége is meggyöngül, mert így legfeljebb „félígazságunk” lehet, és nem állíthatjuk önmagunkról a hit bátorságával, ahogyan azt a reformátorok tették, hogy kizárólag az isteni ítélet egyik, méghozzá az üdvösség felőli oldalán állunk, hiszen Krisztus kereszthalálában már átmentünk a kárhozható ítéleten.

2.11–12.

A megigazulásnak van egy szubjektív oldala: az ember *sola fide* elfogadja, hogy Isten elfogadta őt. Ez egzisztenciálisan az „Új Lét” erejében való részeseződését mutatja, annak egyik legfontosabb hozadéka. Tillich kritikával állapítja meg, hogy a *iustificatio* forenzikus felfogása „figyelmen kívül hagyja a szubjektív oldalt, tehát az elfogadást”.³² Az embernek – annak ellenére, hogy elfogadhatatlan – el kell fogadnia, hogy Isten elfogadja őt. Megállapításával szemben viszont azt kell mondanunk, hogy a reformátorok hitfelfogásából egyáltalán nem hiányzik a gyökeres fordulatot hozó egzisztenciális élmény; és Tillichnek arra utaló megjegyzése, hogy elhanyagolódik a szubjektív oldal, megítélésem szerint teljesen alaptalan.

Ami pedig az elfogadást illeti, fentebb már jeleztem: a reformátori teológia az *adoptio* képviseletével szintén hangsúlyosan beszél elfogadásról. A megigazulás annak az alapja, hogy a hívő ember megkapja Jézus fiúi státuszát is, hogy Isten gyermekei nagy családjának tagja lehessen. Ez mind Isten, mind az egyház részéről szerető elfogadást jelent. Tillichnél ez az elem a legerősebb annak ellenére, hogy a fiúvá fogadtatásunkat nem is említi.

Összefoglalva tehát azt mondhatjuk, hogy a reformátori megigazulástan tizenkét pontja közül Tillich felfogása a negyedik (*sola fide*), az ötödik (a hit nem érdem) és a tizenkettedik pontban (elfogadás) mutat hasonlóságokat, bár itt is átértelmezést figyelhetünk meg. Ami pedig a többi kilenc pontot illeti, Tillich számúzi azokat teológiájából, s ezzel egy radikálisan más *iustificatio*-konceptiót kínál fel, amelyből hiányzik a helyettesítés gondolata és az engesztelő áldozat, Krisztus igazsága, a forenzikus dimenzió, az *imputatio*, a megigazulás éles megkülönböztetése a megszentelődéstől, illetve a keresztyén hit konkrét ismerettartalma is.

3. A „döntő fordulat”

Braaten *Paul Tillich's Message for Our Time* című cikkében arra mutat rá, hogy „Tillich szisztematikus gondolkodásának minden része számára a megigazulás volt a szervezőelv.” Tillich az 1924-es, *Rechtfertigung und Zweifel* című tanulmá-

³² Tillich, Paul: *Rendszeres teológia*, 366.

nyában alakította ki egész teológiájának e „kritikai alapelvét”.³³ Hogy a megigazulás tana mennyire fontos a protestáns teológia számára, azt tanárától, Martin Kähler-től tanulta. A *The Protestant Era* című gyűjteményes kötetében Tillich így számol be a *instificatió*val kapcsolatos döntő fordulatáról:

„A hit általi megigazulás Kähler központi gondolata volt, és ez az a gondolat, amely elválasztotta a protestantizmust a katolicizmustól, s így a protestáns egyházak úgynevezett »materiális alapelvévé« vált (formális alapelve a Biblia). Kähler nem egyszerűen csak arra volt képes, hogy ezt a gondolatot klasszikus képzettségével egyesítse, hanem arra is, hogy ezt hatalmas vallásos erővel értelmezze a humanista oktatásban részesülő egyetemisták több generációja számára. A hatására kiváló diákok egyik csoportja különféle utakon dolgozta ki a protestáns princípium új megértését. Az a lépés, amit én magam tettem meg ezekben az években, az a belátás volt, hogy »a hit általi megigazulás« elve nem pusztán a vallási-etikaira vonatkozik, hanem a *vallási-intellektuális életre is. Nemcsak az, aki bűnben van, hanem az is, aki kételkedik, hit által igazul meg.* A kétség szituációja, még az Istenben való kételkedésé sem kell hogy elválasszon minket Istentől. Minden komoly kételkedés mögött hit van, nevezetesen: hit magában az igazságban, még akkor is, ha az egyetlen igazság, amelyet ki tudunk fejteni az, hogy mennyire hiányoljuk azt. De ha ezt megtapasztaljuk a maga mélységében és végső meghatározottságként, ebben az isteni van jelen; az az ember pedig, aki ilyen hozzáállással kételkedik, »megigazul« gondolkodásában. Szóval annak a paradoxonnak a hatása alá kerültem, hogy aki komolyan tagadja Istent, valójában igenli őt. E felismerés nélkül nem tudtam volna teológus maradni.”³⁴

Ez az idézet egyértelműen megmutatja a reformátorok és a Paul Tillich megigazulástana közötti lényegi különbséget. Míg a reformátorok pusztán a „vallási-etikai” életre vonatkoztatták a *instificatió*t, és azt értették azon, hogy Isten igaznak nyilvánít minden hozzá megtérő, bűnös embert, aki Krisztusban hisz, addig Tillich ezt a megigazulást kiterjesztette szinte minden egyes emberre, aki őszintén viszonyul az igazsághoz. Ezért állíthatta, hogy nemcsak a keresztyéneknek, hanem a más vallásúaknak, sőt a humanista ateistáknak is „van hite”, és ők is „igazak” Isten előtt, azaz elfogadottak.

Nem szorul magyarázatra, hogy ez a változtatás milyen elementáris hatással volt Tillich egész teológiai rendszerére, amelyet ő igyekezett is konzekvensen érvényesíteni.

³³ Braaten, Carl E.: Paul Tillich’s Message for our Time. In: *Anglican Theological Review*, 72 (1990/1), (16–25) 17.

³⁴ Tillich, Paul: *The Protestant Era*. Abridged Edition, University of Chicago Press, Chicago 1973, X–XI. (A *dólt* kiemelés tőlem.)

„Az ő kifejtésében a megigazulás univerzális jelentőségre tesz szert, amely túlmegy a protestantizmuson, a katolicizmuson, sőt magán a keresztyénségen is.”³⁵

Carl F. H. Henry a *Justification by Ignorance: a Neo-Protestant Motif?* című tanulmányában a „legextrémebb félreértésnek”³⁶ nevezi a megigazulás Tillich szerinti újraértelmezését. Nem férhet hozzá kétség, hogy a gondolati tartalmat illetően eltér a reformáció kibukkanását előidéző eredeti elképzeléstől, amely Luther szerint: *articulus stantis et cadentis ecclesiae*.

Felhasznált irodalom

- Braaten, Carl E.: Paul Tillich's Message for our Time. In: *Anglican Theological Review*, 72 (1990/1), 16–25.
- Gritsch, Eric W.: *Isten udvari bolondja*. Luther Kiadó, Budapest 2006.
- Henry, Carl F. H.: Justification by Ignorance. In: *Journal of the Evangelical Theological Society*, 13 (1970/1), 3–13.
- Kálvin János: *Institutio Chritianae Religionis. A keresztyén vallás rendszere 1559. I. Református Egyházi Könyvtár, Új folyam 7/1. Ford. Buzogány Dezső. Magyarországi Református Egyház Kálvin János Kiadója, Budapest 2014.*
- Killen, R. Allan: *The Ontological Theology of Paul Tillich*. J. H. KOK N. V., Kampen 1956.
- Luther Márton: 11. Georg Spenleinnnek (Memmingenben). In: Csepregi Zoltán (szerk.): *Luther válogatott művei 7. Levelek*. Luther Kiadó, Budapest 2013.
- Luther Márton: Értekezés a keresztyén ember szabadságáról. In: *Luther Márton négy hitvallása. A keresztyén ember szabadságáról. A Kis Káté. A Nagy Káté. A keresztyén hit főtételei*. A szöveget latin eredetiből fordította és sajtó alá rendezte Pröhle Károly. Magyarországi Evangélikus Egyház Sajtóosztálya, Budapest 1996.
- Luther Márton: *Mélysege és magassága. Ábítatok az év minden napjára*. Fordította Kiss Jenő. Koinónia, Kolozsvár 2010.
- Luther Márton: *Jer, örvendjünk, keresztyének! Luther írásaiból mindennapi ábítatra*. Összeállította D. Karl Witte. Fordította Szabó József. Luther Kiadó, Budapest 2011.
- Murray, John: *The Epistle to the Romans*. Wm. B. Eerdmans Publishing Co., Grand Rapids, Michigan 1977.
- Osborne, Grant R.: *Romans*. Inter-Varsity Press, Leicester, England 2004.
- Tillich, Paul: *The Protestant Era*. Abridged Edition, University of Chicago Press, Chicago 1973.
- Vajta Vilmos: *Communio. Krisztus és a szentek közössége Luther teológiájában*. Magyar Luther Könyvek 1. Magyarországi Luther Szövetség, Budapest 1993.
- Victor János (szerk.): *I. A Heidelbergi Káté. II. A második helvét hitvallás*. A Magyarországi Református Egyház hitvallási iratai. Magyarországi Református Egyház Kálvin János Kiadója, Budapest 1999, 45.
- Virág Jenő: *Dr. Luther Márton önmagáról*. Ordass Lajos Baráti Kör, Veszprém 1988.

* * *

³⁵ Henry, Carl F. H.: Justification by Ignorance. In: *Journal of the Evangelical Theological Society*, 13 (1970/1), (3–13) 9.

³⁶ Henry, Carl F. H.: *Justification by Ignorance*, 7.

In the first part of the essay, we summarise the constitutive elements of the concept of justification in the Reformation. These elements are the *iustitia Christi aliena*, Jesus' substitutionary atonement as historical basis, Calvin's *unio mystica cum Christo* and Luther's "happy exchange", the concept of *sola fide*, the principle that "faith is not a merit" and the "true faith contains true knowledge as well", the forensic context of justification, *imputatio* is not *infusio*, the sharp distinction between justification and sanctification, the truth of *simul iustus et peccator*, the justification as existential experience and the adoption of all believers. In the second part, we inquire how Paul Tillich, in his Systematic Theology, reinterprets the concept of justification compared to the classic authors of the Reformation. It will be shown that Tillich basically changes the cognitive content of justification. The essay does not address the historical development of the concept of justification from Luther to Tillich, but concentrates only on the comparison of Tillich and the theology of the Reformation.

Keywords: Paul Tillich, justification, soteriology, Reformation.